

Олександр Неприцький

аспірант кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім.М.Коцюбинського

Україна-ЄС: використання досвіду Великої Британії в регіональній інтеграції.

Кінець ХХ сторіччя ознаменувався такими тенденціями як глобалізація і міжнародна інтеграція як необхідні умови існування у сучасному світі. Європейський Союз є однією з яскравих форм міжнародної економічної, політичної, соціальної і культурної інтеграції.

Світ, що вступив у фазу глобалізації, постійно змінюється і надає країнам шанси не залишатись поза історичним розвитком. Такими можливостями потрібно вміло користуватись, вивчаючи досвід інших країн, що зустрічались з подібними проблемами, оскільки питання визначення свого місця у світі поставало далеко не лише перед нашою державою.

Хоча Україна і є споконвічно європейською державою, вона в силу певних історичних обставин, мала тісні зв'язки зі Сходом. Потрапивши пізніше в коло російської політики і перебуваючи довгий час відрізаною від європейської цивілізації, Україна не могла впливати на формування сучасної Європи. Тепер перед нашою державою постало питання: чи приймати Європу такою як її збудували інші, чи продовжувати дистанціюватись від неї? Чи варто, взагалі, прагнути включення до європейської інтеграції та ЄС або будувати зовнішньополітичну діяльність таким чином, щоб у інший спосіб, в обхід євроінтеграційних процесів захистити свої державні інтереси?

У 90-х роках світ втратив свою біполярність. Це дало широкі можливості міркувань і прийняття рішень у сфері міжнародної інтеграції. Все було зрозуміло в 70-ті та 80-ті роки – союзи єдналися на ідеологічному протистоянні, а приналежність була умовою виживання державних формувань. Якщо світ змінився, то й тут повинно було відбутися щось радикальне. Радикальні зміни мали відбутись в уявленнях представників політичних та інтелектуальних еліт, а пізніше й громадської думки. Нічого подібного в Україні не відбулося, вважає доктор соціологічних наук, співробітник Інституту соціології Національної Академії Наук України С. Макеєв.¹

Україна в зовнішній політиці офіційно визначила свою орієнтацію на Захід і цей напрямок знайшов відображення в формуванні “європейського вектора” української політики. 2 грудня 1991 року Європейський Союз прийняв Декларацію стосовно України, в котрій вітався демократичний характер проведення всеукраїнського референдуму та містився заклик до України підтримувати з ЄС відкритий конструктивний діалог, спрямований на забезпечення виконання всіх діючих міжнародних зобов'язань. Верховна Рада України в 1993 році ухвалила “Основні напрямки зовнішньої політики України”, де цей напрямок відзначено, як пріоритетний. Таким чином, Україна з перших днів незалежного існування потрапила в коло європейської політики.

14 червня 1994 року між Україною та ЄС було підписано Угоду про партнерство та співробітництво, котру першими ратифікували Велика Британія, Греція та Данія. На період до ратифікації цієї Угоди, 1 червня 1995 року було укладено Тимчасову Угоду про торгівлю та питання, пов'язані з торгівлею, що вступила в дію 1 лютого 1996 року.

Торгівельні зв'язки з країнами Європейського Союзу мають надзвичайно велике значення для України, але оборот залишається незначним. У 1999 році на частку ЄС припадало 18% зовнішньоторговельного обороту України (16,1% товарного експорту та 19,8% імпорту). До того ж в експорті України переважають вироби з низьким ступенем обробки, тоді як імпорт з ЄС представлений переважно промисловими товарами, машинами та транспортним обладнанням. В той же час питома вага України в зовнішньоторговельному обороті ЄС становить лише 0,42% загальної торгівлі ЄС.²

11 червня 1998 року Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС. «Національні інтереси України, - зазначається в Стратегії, - потребують утвердження України як впливової Європейської держави, повноправного члена ЄС. В результаті очікуваного найближчими роками розширення ЄС – вступу Польщі та Угорщини – Україна межуватиме з ЄС, що створить принципово нову геополітичну ситуацію. У зв'язку з цим є необхідним чітке та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору.»³

Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, ухвалена Європейською Радою під час Гельсінського самміту 1-2 грудня 1999 року, є унікальним спеціальним документом, який закладає засади співпраці з державою, яка не є безпосереднім претендентом на вступ до Союзу.

Європейська Рада визначила такі головні цілі:

- підтримка процесу демократичних та економічних перетворень в Україні;
- вирішення спільних проблем європейського континенту; підтримка зміцнення співпраці між європейським Союзом та Україною в Контексті ЄС.

Європейський вибір України ще не означає повернення до Західної цивілізації, і тим паче, не означає прийняття нашої держави Європою. Приймаючи декларації та укладаючи угоди, Захід далеко не завжди налаштований на підтримку розвитку України. Маючи величезний потенціал у формі геополітичного розташування та природних відновлюваних ресурсів, українська держава може з часом стати повноправним суб'єктом конкурентної боротьби всередині ЄС. Тому політика ЄС щодо України часто зводиться до підтримки демократичних перетворень у країні – це забезпечує Європу від військової загрози зі Сходу. А також до запобігання виходу України на європейські ринки товарів та послуг. На політичних картах Європейського Союзу України, як правило, зовсім немає серед потенційних членів ЄС в досяжному майбутньому.⁴

Своє майбутнє в Європі наша держава повинна виборювати самотійно, вмiло маневруючи не лише в зовнішній політиці, але, в першу чергу, у внутрішній політиці. Навіть коли державне керівництво визначилося з

“західним вектором” прикладення зовнішньополітичних зусиль, то на рівні масової свідомості європейська ідея ще надто слабка. Стійка більшість населення вважає, що за радянських часів життя було кращим, і це, на їх думку, достатня підстава для неприйняття прозахідної орієнтації нашої держави.

Наскільки відомо з опитувань польських громадян, вони також незадоволені сьогоденною економічною ситуацією, і майже половина говорить, що раніше жилося краще. Це дещо менше, ніж в Україні, але в Польщі це не ставить під сумнів європейський вибір. А в Україні ставить.⁵ Це є наслідком східної проросійської панслов’янської та комуністичної ідеологій.

Україна, що перебувала тривалий час в бездержавному існуванні має надто малий досвід діяльності в сучасному глобалізованому світі. Опиратися на власну історію в даному випадку проблематично, оскільки з часу останнього державного українського утворення пройшло багато часу і світ різко змінився. Для вироблення найкращої стратегії поведінки в світі, що йде шляхом глобалізації та інтеграції Україні потрібно вивчити й проаналізувати шлях інших держав, що діяли в умовах максимально наближених, або хоча б схожих, до ситуації в котрій опинилась наша держава сьогодні.

З огляду на те, що Україна цілком однозначно заявила про європейську орієнтацію країни й про прагнення відігравати свою роль в європейській та світовій політиці, але має міцні історичні зв’язки з наддержавою, що відірвалася від суто європейської цивілізації, можемо для даної моделі використати Велику Британію. Україна та Велика Британія, знаходячись на протилежних краях європейського континенту, вражаючи повторюють деякі моменти зовнішньополітичної історії, на яких зупинимось далі. Як британці кажуть “Extremes meet” – “Протилежності сходяться”.

Кінець ХХ ст. став якісно новим етапом у розумінні Великобританією свого місця у світі та Європі. Розташовуючись у Європі, Велика Британія дистанціювалась від континенту й орієнтувалась на Співдружність та Сполучені Штати Америки. Як свого часу Україна шляхом колонізації породила Московську державу, та через культурну експансію витворила Росію, так Велика Британія, колонізуючи Захід, створила іншого світового гегемона – США, котрі, врешті-решт, втягнули Британію у своє коло інтересів і ще більше дистанціювали від Європи. Дистанціювати від Європи Велику Британію Сполученим Штатам та Україні Росії було не важко, оскільки ще з раннього середньовіччя намітилися культурні, релігійні, психологічні розбіжності між цими країнами та мешканцями країн європейського ядра. Згодом це дало зовсім відмінний менталітет, з котрим в ХХ ст. зіткнулися політики обох країн прагнучи включити держави до творення європейської політики. Як вже згадувалося, в Україні, на відміну від сусідньої Польщі, пересічні громадяни у своїй більшості не схвально сприймають інтеграцію України до Європи. У Великій Британії ця ідея теж не знаходить всенародної підтримки, попри всі економічні вигоди від Спільного ринку.

З 1984 року, після зустрічі у Фонтенбло, в ужитку з’явився термін “Європа людей” – тобто та, що належить людям (англ. варіант “People’s Europe” є вже перекладом з фр. “Europe des Citoen’s”)⁶, але саме не рівні

масової свідомості політичні та соціальні зміни, що є наслідком європейської інтеграції, сприймаються у Великій Британії найважче.

Велика Британія історично більше включена в інтеграційні процеси зі Сполученими Штатами, де їх споріднює історія та мова, ніж з Європою. Як зауважує Коукер, ще Бісмарк передбачав, що це стане одним з важливих політичних факторів в історії.⁷ Справа була не лише в кількості емігрантів, що приїхали в Америку з Великої Британії. Набагато важливіші були їх професійні знання. Вони прибули з країни з найвищим, на той час, доходом на душу населення в світі, і як правило, мали високу кваліфікацію. До того ж протягом життя одного покоління багато з них увійшли до політичної еліти. Але згодом стали почувати себе вище британців і британської еліти, оскільки Америка стала сильнішою державою.

Мова має значення не лише як засіб спілкування, але й як механізм творення понятійного апарату, що формується з урахуванням способу мислення людей. В обох аспектах американці та британці говорили однією мовою. Обидва народи були позитивістами, нащадками ліберальної традиції, котра робила акцент на розум та емпірично підтверджений погляд на світ. Англійська та американська школи філософії йшли спорідненим шляхом. Вони прагнули демістифікувати політику. Обидві спростовували існування “світового духу” та “історичних абсолютів”, котрі надихали інші народи. Ні та ні інша не були схильними сприймати всерйоз загадкові ідеї німецьких ідеалістів чи метафізичні гадання Гуссерля та Хайдеггера.

Англо-американський універсалізм довгий час дозволяв цим країнам і знаходитися в світі й, одночасно, ігнорувати світ, що знаходився по сусідству. Для Сполучених Штатів це була Латинська Америка, а для Британії – континентальна Європа.

В квітні 1946 року Клемент Еттли визнав, що “можливо, нам доведеться розглядати британські острови як продовження стратегічної [дуги], центром котрої є американський континент”.⁸

Проте, американці завжди з підозрою ставилися до Великої Британії. Часом американці демонстрували так само мало симпатій до свого головного союзника по другій світовій війні, як британці до французів. Кристофер Кроукер тут посилається на сина Рузвельта. Під час зустрічі в Ялті, Рузвельт, за словами його сина, не був прихильником повної ізоляції Радянського Союзу. Він вважав, що на Сполучені Штати буде покладена задача посередника між двома членами Великого Союзу, що залишилися й розгромили фашизм: “Британія приходить в занепад, Китай все ще знаходиться в XVIII столітті, Росія підозріло ставиться до нас і змушує з підозрою ставитися до неї. Америка - єдина держава здатна зберегти міжнародний мир.”⁹

Надзвичайно тісна співпраця Великобританії та США в економічній сфері та в межах НАТО створює нерозривні зв'язки між цими двома країнами.

З огляду на вищесказане, деякі євроскептики навіть стверджують, що для Великобританії було б краще приєднатись до NAFTA (Північноамериканської Асоціації Вільної Торгівлі) ніж до Європейського Союзу.

Попри такі, інколи яскраво виражені, проамериканські та антиєвропейські настрої, Великобританія крок за кроком ішла на зближення з континентальною Європою, долаючи внутрішню та зовнішню протидію.

Перед Лондоном стояла і продовжує стояти дилема: Брюссель чи Вашингтон. На кінець ХХ ст., через півстоліття після активізації інтеграційних процесів у Європі, Великобританія отримувала з США вдвічі більше інвестицій, ніж з країн Європейського Союзу. В той же час, Великобританія займала лідируючі позиції серед європейських партнерів Америки, оскільки 70% капіталовкладень у економіку США з Європи – британські. Доля ж британських імпортно-експортних операцій у Європі в сукупній вартості британського торгового обороту становила на 1998 рік лише 57% на противагу середньому показнику в 67%, котрий характерний для інших країн континенту.¹⁰ Тобто Великобританія була більше інтегрована в глобальну економіку, ніж в кооперативні зв'язки з Європою.

Найяскравіше показують тісні стосунки Великої Британії та Сполучених Штатів військові відносини, особливо в межах НАТО. В той же час військова складова і демонструє рух Великої Британії від Атлантичного до європейського центру.

Надзвичайно важливу роль відіграла зміна позиції Великої Британії відносно оборонного компоненту ЄС. Протягом десятиліть, фактично з кінця 40-х років Велика Британія вважала, що, якщо Європа продемонструє серйозні можливості самостійно вирішувати проблеми безпеки, то це призведе до того, що Сполучені Штати повернуться до політики ізоляціонізму, і це в кінцевому результаті підірве НАТО. Прем'єр-міністр Тоні Блер і лейбористський уряд прийшли до висновку, що Сполучені Штати тепер уже не будуть автоматично гарантувати безпеку своїх західноєвропейських союзників в тій же мірі, як це було в роки "холодної війни". Лондон тепер вважає, що збереження і посилення Атлантичного альянсу не лише не ставиться під загрозу з розвитком військових сил ЄС, але фактично залежить від останнього. Зростаючі можливості Європи в сфері оборони, згідно цієї лінії суджень слугуватимуть ефективним засобом нейтралізації тенденції до ізоляціонізму в США і дозволять умиритворити прибічників справедливого "розподілу тягаря" в НАТО, яких немало серед членів конгресу США.

Важливим моментом стало намічене зближення позицій Франції і Великої Британії в питаннях Європейської оборони та явище, що отримало назву "процес Сен-Мало"¹¹.

Цілком суттєвим моментом декларації Сен-Мало стало те, що в ній було заявлено про "автономну дію" ЄС. Тим самим, вперше в європейському оборонному проекті відкрито було сказано про автономність, не дивлячись на те, що у Вашингтоні досить нервово реагують на будь-які розмови про самостійні європейські зусилля в сфері оборони і безпеки. Звичайно, політики в Європі, навіть в Парижі, ледь можуть уявити собі ситуацію, що ЄС здійснив серйозну військову операцію, яку б засудив Вашингтон. Варто відзначити, що пізніше, під тиском США, Велика Британія спробувала переконати своїх партнерів по ЄС відмовитися від концепції автономності (і самого терміну) і замінити її якоюсь менш гострою формулою, що згадує місії, в яких США не будуть втягнуті.

При цьому американські політики роблять все можливе для того, щоб у майбутньому саме Атлантичний альянс, а не Європейський Союз грав “першу скрипку” в справах європейської безпеки і оборони. Адже місце і роль НАТО в європейській політиці Вашингтону важко переоцінити.

Економічна та соціальна сфери теж недвозначно показують наскільки складним є шлях Великої Британії до Європи і як його прокладають політичні діячі Сполученого Королівства.

У Великобританії термін “європейська інтеграція”, як правило, пов’язувався з інтеграцією національних економік. Для більшості ж країн континентальної Європи економічна інтеграція розглядалась лише як підґрунтя для подальших об’єднавчих процесів: політичних, соціальних тощо.¹² Таке двояке розуміння процесу європейської інтеграції стало наріжним каменем непорозумінь у стосунках між Лондоном і Брюсселем, та іншими європейськими столицями.

“У британській політиці останніх двох декад [70-80-х рр. О.Н.] слова “за спільний ринок” та “проєвропейський” були взаємопов’язаними термінами.”¹³ Іншого значення слова “проєвропейський” не допускалось. В 90-х роках прийшло розуміння європеїзму як значно глибшого процесу, ніж економічне співробітництво. Європейський рух почав проникати в політику, культуру, соціальну сферу.

Неєвропейська орієнтація Лондона зумовила непричетність Великої Британії до процесу початкового творення Єдиної Європи в другій половині ХХ ст. і неприєднання до Європейського об’єднання вугілля та сталі та Римського договору. Проте, Великобританія в 1960 році разом з Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швецією та Швейцарією утворила власне об’єднання – Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЕФТА). Порівняйте з назвою об’єднання, що створили США – Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА). Коментарі в даному випадку зайві.

ЕФТА не виправдала сподівань Великої Британії й останній довелося визнати, що вона спізнилась на закладення фундаменту Європейського дому, а процес євроінтеграції набирає обертів. В листопаді 1961 року Велика Британія розпочала переговори про приєднання до Європейського Співтовариства. Зрозуміло, що прийняття до ЄЕС Великої Британії означало введення до Спільного ринку нового конкурента і президент Франції генерал де Голь, наклавши вето, призвів до провалу переговорів у січні 1963 року. Вдруге заява Великобританії про входження до Співтовариства була також заблокована де Голем в 1967 році. З 1 січня 1973р. починається відлік нового часу для Великої Британії в якості члена західноєвропейської інтеграції.

Така затримка дала можливість британському уряду, спостерігаючи з боку, оцінити міцність нової європейської структури, зважити відповідність членства в ЄЕС до національних інтересів Великої Британії, оцінити переваги та недоліки інтеграції. Але Лондон втратив можливість внести в структуру Європейського Співтовариства на першому етапі його розвитку елементи, що найбільше пасують до структури британського народного господарства. Це обернулось для Великої Британії помітними ускладненнями стосунків з партнерами по ЄЕС у наступні роки та продовженням відставання в економічному розвитку.

Відповідно, чим раніше Україна зможе відігравати хоча б якусь помітну роль у справі європейської інтеграції, тим більше у неї шансів на формування себе як розвиненої економічно-потужної держави.

З часу рішення уряду Макмілана про подачу заяви на вступ до ЄС питання європейської інтеграції стало важливим моментом політики британських урядів. Британські острови стали містком, що зв'язував Сполучені Штати Америки з Європейським Союзом в межах глобальної інтеграції. Домінантою урядової політики була також спрямованість на зменшення вартості для Великобританії перебування в ЄС та підтримку субсидіарності (розмежування повноважень між ЄС та національним урядом і владою у регіонах). Таким чином Великобританія втрачала ініціативу в Європейському будівництві й змушена була жити в Європі, збудованій для неї іншими. Але в той же час, стосунки Європи з США багато в чому визначав британський уряд.

В підході до проблем глобалізації теперішній прем'єр Тоні Блер часто солідаризується з позицією США, що зустрічає непорозуміння у більшості його європейських колег.¹⁴ Проте, британське керівництво чітко усвідомило, що впливати на світові процеси глобалізації краще, будучи включеними в них, ніж знаходячись зовні. Чим більше країна включена в процеси інтеграції, тим більше вона впливає на вироблення правил гри глобалізованого світу.

Російська федерація, втративши свій вплив на територію колишнього "соціалістичного табору", залишається зацікавленою в збереженні впливу хоча б на деякі країни колишнього Радянського Союзу. Україна займає досить важливе місце в стратегічних інтересах сусідньої держави і пов'язана міцними історичними, економічними та культурними зв'язками. Тому українська держава відчуває і ще певний час буде відчувати тиск з боку Росії в сфері міжнародної політики, причому з використанням різних, у першу чергу, економічних методів.

Оголосивши про свій нейтралітет, Україна дистанціювалася від Росії у військовому плані. Проте, залишається залежною через сітку економічних зв'язків, котрі немає нагальної потреби розривати, але є необхідність реструктуризувати й збалансувати. І особливим колом питань є історичні зв'язки та породжене ними недостатнє сприймання європейської орієнтації на рівні масової свідомості.

Вибір Україною європейського шляху повинен означати, що є чітке усвідомлення неминучості європейської інтеграції і всі соціально-економічні та політичні перетворення треба будувати стосовно європейського фактору, тобто бути спрямованим на реалізацію стратегічного завдання. При цьому необхідно максимально нейтралізувати перешкоди та використовувати всі можливості нашої держави, зумовлені її історичним минулим і геополітичним положенням, щоб підтримати її статус як партнера у справі будівництва ЄС.

¹ Макеєв С. Общественное мнение в Украине о перспективах интеграции в НАТО и европейские структуры. // Le Développement et l'élargissement de l'Union Européenne dans le contexte de la présence Française. Perspectives pour l'Ukraine. Розвиток та розширення Європейського Союзу під час головування Франції. Перспективи для України. – Київ, 2000. – С.63.

² Світова та європейська інтеграція: організаційні засади. – Львів, 2000. – С.83.

³ Цитата за: Дергачов О. Розвиток договірно-правових та політичних засад відносин між Україною та ЄС. // Le Développement et l'élargissement de l'Union Européenne dans le contexte de la présence Française. Perspectives

---

pour l'Ukraine. Розвиток та розширення Європейського Союзу під час головування Франції. Перспективи для України. – Kyiv, 2000. – С.70.

⁴ Forman F.N., Baldwin N.D.J. British Politics. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London, 1996.

⁵ Макеєв С. Общественное мнение в Украине о перспективах интеграции в НАТО и европейские структуры. // Le Développement et l'élargissement de l'Union Européenne dans le contexte de la présence Française. Perspectives pour l'Ukraine. Розвиток та розширення Європейського Союзу під час головування Франції. Перспективи для України. – Kyiv, 2000. – С.64.

⁶ Heater D. Britain, Europe and citizenship. // Two decade in Britain politics. – Manchester, 1992. – P.297.

⁷ Коукер К. Сумерки Запада. М, 2000. – С.69.

⁸ Там само. – С.59.

⁹ Там само. – С.88.

¹⁰ Баженов С. О взаимоотношениях Великобритании и Европейского Союза. // Компас. – 1998. - №32. – С.7.

¹¹ Розанов А. Единство противоположностей. // Советская Белоруссия. – 2001. – 19 апреля .

¹² George S. Britain and European Integration since 1945. – Oxford, 1991. – P.1.

¹³ Robins L. Britain and the European Community: twenty years of not knowing. // Two decades in British politics. – Manchester, 1992. – P.254-255.

¹⁴ Громыко А.А. Политический реформизм в Великобритании (1970-1990 годы). – М., 2001. – С.217.